Osnovni pojmovi Ludwiga Wittgensteina - od zrcaljenja do igre

Điri, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:094468

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ODJEL ZA FILOZOFIJU

Josipa Điri

Osnovni pojmovi Ludwiga Wittgensteina – od zrcaljenja do igre

Diplomski rad

doc. dr. zn. Sandro Skansi

Zagreb, rujan 2019.

Sadržaj

Uvod1

Pojmovi ranog Wittgensteina8

1 Logička forma8

2 Istina/istinitost8

3 Tautologija9

4 Činjenica10

5 Propozicije10

6 Opća forma propozicije11

7 Metoda projekcije12

8 Teorija odslikavanja12

9. Pokazivo/izrecivo13

10 Solipsizam14

11 Misticizam15

Pojmovi Kasnog Wittgensteina17

1 Jezična igra17

2 Obiteljske sličnosti18

3 Oblik života18

4 Uporaba19

5 Argument privatnog jezika.19

6 Privatno20

7 Arbitrarnost gramatike ili autonomija jezika20

8 Percepcija aspekta21

9 Ja/svijest24

10 Pregledni prikaz – premjestiti kod PI I.25

Mješoviti pojmovi26

1 Filozofija26

2 Filozofija psihologije29

3 Antropologija30

4 Etika32

5 Estetika34

6 Boja36

7 Religija36

8 Znanost37

9 Matematički dokaz38

10 Model računa39

11 Epistemologija: sigurnost/izvjesnost39

Zaključak41

Sažetak44

Popis literature45

Popis tablica46

Popis ilustracija46

Uvod

> *"Arthur: If I asked you where the hell we were, would I regret it? Ford: We're safe. Arthur: Oh good. Ford: We're in a small galley cabin in one of the spaceships of the Vogon Constructor Fleet. Arthur: Ah, this is obviously some strange use of the word safe that I wasn't previously aware of."* Douglas Adams, *"The Hitchhiker's Guide to the Galaxy"*

Riječima se služimo vrlo često. Zapravo, dok čitate ovaj tekst služite se riječima. U tome nema ničega neuobičajenog. No, s druge strane, puno je rjeđi slučaj promišljanje o riječima. Ne o sadržaju, to je prilično učestala stvar, već o riječima samim. O njihovom dolasku k nama. Možemo slobodno zamisliti da su riječi kakav strani, izvanzemaljski oblik života[1] i sada ću ih ovdje pokušati secirati na najmanje dijelove (ne zato jer sam sadist, nego zato jer želim doznati nešto o njima). Otkriti kako im funkcioniraju organi, iz kakvog okoliša dolaze, što ih dovodi k nama, kako se razmnožavaju, kako nastaju, kako umiru i što čine sa svojim pokojnicima.

U naslovu stoji ime Ludwiga Wittgensteina. Kakve on veze ima sa seciranjem riječi? Wittgensten je bio zaintrigiran ovim fenomenom riječi. Valjalo bi reći da je bio važan u polju „*veterinara za riječi*", točnije, filozofa jezika. To ga je učinilo vrlo poznatim, uz dodatni bonus da je bio prilično ekscentričan. Ali nije ni on otporan na provjeru. Stoga ću u ovome radu pokušati prikazati i objasniti ne samo neke njegove prijedloge seciranja, točnije objašnjavanja riječi i njihova ukupnog rezultata, to jest jezika. Ovo je učinjeno više puta i o tome se puno pisalo u filozofiji, stoga će ovo biti samo jedan pokušaj da se na što jednostavniji način prikažu ideje i filozofija Ludwiga Wittgensteina. U prvome se redu one tiču jezika, kao što je ranije rečeno. No, da se zadržimo na ovoj krvožednoj metafori seciranja nepoznatog oblika života, moramo razmotriti još nešto.

Za početak, kada upoznamo neki strani organizam do određene mjere, sposobni smo uočiti kada se na njemu događa neispravno funkcioniranje – bolest. Možemo prepoznati ako nedostaje neki organ, ili taj organ ne čini ono što bi trebao. A kada poznajemo bolest, tada

---

1 Ovaj će vic možda biti smješniji kasnije, štoviše možda kasnije postane jasno zašto je to bio vic ili barem pokušaj vica.

poznajemo i simptome bolesti. A kako bismo liječili bolest, a ne samo simptome, potrebno je znati i uzroke. Sada ovdje metafora postaje ponešto zbunjujuća. No, time samo želim reći: Ludwig Wittgenstein nije bio isključivo filozof jezika. On se bavio i epistemologijom, proučavao je ljudsku spoznaju kako bi mogao doći do načina na koji ljudi koriste jezik. Bavio se i logičkom analizom svijeta, jer je valjalo proučiti iz čega to u svijetu dolazi do onoga što mi nazivamo jezikom. No, nipošto ovdje ne želim reći da je Ludwig Wittgenstein bio epistemolog ili logičar isključivo *zato* da bi mogao biti filozof jezika. Ne želim ovdje navući bijes svih onih koji misle da je Wittgenstein možda, u prvome redu bio etičar i tumačitelj Tolstojeva „*Tumačenja Evanđelja*“, a tek drugotno filozof jezika. Zasigurno vas ima, pa vas ovim putem pozdravljam, ako ste to upravo vi, cijenjeni čitatelju ovog rada.

Ono što u ovome radu pokušavam jest proučiti njegovo proučavanje jezika, a za to će nam biti potrebno zaviriti u mnoge pojmove koje je koristio. Stoga ćemo prikazati njegove pojmove, koji se odnose na njegovo tumačenje jezika, a njegovo će tumačenje jezika biti prikazano kroz pojmove koje ćemo obraditi. Ti pojmovi su različite naravi Neke koristimo svaki dan, neki su pojmovi iz fizike, neki iz lingvistike, neki preuzeti iz filozofije ili psihologije. Neki su potpuno novi, kovanice stvorene od do tada postojećih riječi. Iz ovoga je razvidno da, iako nismo ni zagrebli površinu, kako filozofi vole nagovijestiti u svojim radovima, možemo sasvim jasno uočiti da se teško možemo prestati baviti riječima kada govorimo o Ludwigu Wittgensteinu.

Možda bi ovdje sada bilo zgodno napomenuti povijesni kontekst ove rasprave. Naime, biti veterinar za riječi nazivalo se biti analitički filozof, točnije filozof jezika. U vrijeme kada je Ludwig Wittgenstein bio upravo to, to je bila vrlo pomodna stvar. Ne možemo reći da je to bio početak, jer to ne bi bilo točno. Filozofija jezika stara je možda koliko je stara i sama filozofija, i to bi znali svi koji su se ikad susreli s filozofima, jer ustaljeno je mišljenje da filozofi povazdan i dovijeka definiraju pojmove. Bilo kako bilo, ako krenemo od Bečkog kruga filozofa pa sve do filozofa *freelancera* koji su se istovremeno bavili srodnim temama (Frege, Russell) jasno je kako je Wittgensteinovo vrijeme bilo pravo malo natjecanje u filozofiji jezika, a Wittgenstein ako i nije pobijedio, zasigurno je bio *miss* simpatičnosti.

Kako bismo mogli podijeliti ovaj rad, moramo za početak razvrstati pojmove u skupine. Uzevši u obzir da se Wittgenstein većinom dijeli na ranog i kasnog Wittgensteina, što bi značilo Tractatus Logico Philosophicus[2] kao rana verzija i Filozofijska istraživanja[3] kao kasna verzija, tako ćemo i ovdje podijeliti njegove pojmove. Dakle, prva će skupina uključivati pojmove iz rane faze, druga iz kasne faze, a treća će sadržavati pojmove koji bi možda vise pripadali kasnoj fazi, ali proizlaze iz ostalih njegovih djela, koja su tematski ili vremenski odijeljena od Filozofijskih istraživanja.

Tim slijedom, prva bi skupina pojmova proizlazila iz TLP. Kako cjelokupno djelo nalikuje udžbeniku iz logike vise negoli filozofskom djelu, ovi se Wittgensteinovi pojmovi bave logičkom analizom, točnije logičkom stvarnošću. Čvrste noge logike svoje uporište, imaju u

2 Dalje kao TLP.
3 Dalje kao FI.

činjenicama. Propozicije, kao jezični konstrukti koji svoje temelje imaju u logici i činjenicama, svojevrstan su potomak ovakvog načina razmišljanja. Stoga moramo dodati i njih u cijelu ovu formula. A kako je Wittgensteiov TLP samo djelomično zanimljiv zbog logike, činjenica i propozicija, moramo ovdje prikazati i drugu stranu. Naime, unatoč svom hladnom i formalnom izgledu, čak i sadržaju, TLP je daleko od toga. On uključuje svojevrstan misticizam, čak štoviše na određeni proročki način ističe kako se nositi s onime što u okvire logike ne možemo staviti. Time, naravno, implicira da takve stvari postoje. Štoviše, daje im jedan ontološki atribut neizrecivosti koji je, prema Wittgensteinu, samoevidentan; točnije on se pokazuje.

Taj dio Tractatusa zbunjuje mnoge i plasira ga visoko na ljestvicu filozofskih djela koja su pomalo shizofrena, teška za shvatiti, a privlače čitatelja baš zato jer u njima vidi određenu logiku, određeni smisao. Govor o neizrecivome, logički jasnome, onome što se prikazuje, zrcali, i onome što je smisleno i besmisleno govor je koji neminovno sadržava pojmove koji će biti prikazani u ovome dijelu rada.

Masno otisnuti pojmovi bit će oni koji su važniji, točnije glavni, a ovi otisnuti običnim tekstom uključivat će pojmove koji djelomično potpadaju pod one otisnute masnim tekstom, ali se moraju objasniti i zasebno. No ova će podjela mnogo bolje izgledati kada krenemo na samu problematiku teksta. Ovo vrijedi za sve tri skupine teksta.[4]

4 Vidi tablicu 1.

Prva skupina pojmova, zvana mistična logika uključivati će pojmove: Logika, Logička analiza, **Logička forma**, Logička sintaksa, Logičke konstante, Logički identitet, **Logički prostor**, Logičko zaključivanje, Besmislica, **Činjenica**, Elementarne propozicije, Forma reprezentacije, Imena, Istina/istinitost, Istinosne tablice. Kontekstualizam, Kontradikcija, Kriterij, Metalogika, **Metoda projekcije**, Načelo bipolarnosti, Objekt, **Opća forma propozicije**, Općost, Propozicija, **Tautologija**, **Teorija odslikavanja**, Znak/simbol , **Solipsizam**, **Misticizam**, **Izrecivo/pokazivo**, Verifikacionizam.

Nakon ove skupine pojmova, valja se osvrnuti na Wittgensteinovu kasniju fazu, u kojoj se odriče logičkog formalizma, čak i misticizma te vrste i okreće se čovjeku. Čovjeku do sebe, sebi i svakom ljudskom biću na svijetu. U kasnoj fazi Wittgenstein se pita o uporabi riječi i dolazi do revolucionarnog zaključka da riječi same, odnosno jezik sam i jest upravo svoja vlastita uporaba.

Kako bi to dokazao koristi se pojmovima igre, što ćemo ovdje nagovijestiti a kasnije objasniti. Obiteljska sličnost među pojmovima, točnije riječima. Gramatika ovdje postaje nešto sasvim drugo. Činjenično stanje stvari u svijetu postaje drugorazredan problem, gotovo pa prestaje i biti problem, osobito problem za jezik i njegovo objašnjenje.

Kako bismo objasnili ovu uporabu nedvojbeno se moramo baviti i nastajanjem te uporabe, stoga je nužno govoriti i o svijesti, pravilima, mentalnim stanjima, aspektima. Svi su ti pojmovi nezaobilazni kada jezik promatramo kroz prizmu ljudske uporabe, jer je ljudska uporaba bilo čega, a osobito jezika, vrlo zamršena stvar koja bez pravilnog objašnjenja može nalikovati tapkanju u mraku, gdje se katkad udaramo o namještaj, sudaramo se s kućnim ljubimcima koji spokojno spavaju na podu, ili zapinjemo o kablove kućanskih aparata. Kako bismo upalili svjetlo, pospremili kablove i naučili mačku da spava na svom krevetu, moramo upaliti svjetlo. Na taj način Filozofijska istraživanja pokušavaju rasvijetliti ljudsku uporabu jezika, pokušavaju je strukturirati i složiti kako bi bila jasna. No, Wittgenstein u Filozofijskim istraživanjima ne pokušava lišiti ljudsku uporabu te njezine čari, samo je pokušava objasniti time da je složi. Štoviše, sama čar nepreciznosti ljudske uporabe jezika upravo je ono što daje jeziku svu njegovu ljepotu, i još važnije – upravo je ta nepreciznost ono što ljudski jezik čini ljudskim jezikom kakvoga mi poznajemo.

Ova skupina pojmova može se zvati obiteljska igra.

Pojmovi koje ću obraditi u ovome dijelu rada su: Augustinovska slika jezika, **Jezična igra**, **Uporaba**, Značenje, **Obiteljske srodnosti**, **Oblik života**, **Pregledni prikaz**, Ostenzivna definicija, Određenost značenja, Razumijevanje (lingvističko), **Arbitrarnost gramatike**, **Argument iz privatnog jezika**, Dogovor, Okvir, **Gramatika**, Intendiranje (misliti nešto), Izvanjsko/unutrašnje**,** Misao/mišljenje, **Ja/svijest**, **Privatnost**, **Slijeđenje** pravila, Realizam i antirealizam, Iskazi mentalnih stanja (*Ausdruck, awowal*), **Percepcija aspekta**.

Treći, ali ne i najmanje važan dio teksta sadržavat će pojmove o kojima smo ranije govorili kao o onima koji su važni za poznavanje jezika, ali sami nisu dio analize jezika. To su pojmovi koji pomalo nalik na duhove, lebde oko do sada navedenih pojmova. Oni su važni i neizbježni kada govorimo o filozofiji jezika, ali sami su tek drugotno njezin problem. Wittgenstein nije bio isključiv u svojoj domeni rada, stoga se tu nalaze i poneki pojmovi koji se čine vrlo udaljeni od pojmova filozofije jezika, no unatoč tome oni su nezaobilazni kada govorimo o filozofiji Ludwiga Wittgensteina. Neki, kao što su etika i estetika proizlaze iz njegove rane faze, dok drugi, poput izvjesnosti dolaze iz kasnije faze. Ako govorimo o drugim djelima Ludwiga Wittgensteina kao što su *Opaske o bojama* ili *O izvjesnosti,* moramo govoriti o cjelokupnom kontekstu njegove filozofije.

Naime, s izuzetkom TLP, sva su njegova djela objavljena posthumno. Teško je uopće ta djela nazivati djelima u klasičnom smislu te riječi, jer su ona zapravo skupine kratkih napomena skupljene u jedno djelo bilo po vremenskom razdoblju pisanja, bilo po temi. Jasno je čime se bave primjerice *Opaske o bojama,* dok se *O izvjesnosti* isto tako prilično razvidno bavi izvjesnošću, točnije ljudskom spoznajom. No, govoreći u širem smislu, obje se knjige bave epistemologijom – ljudskim znanjem. Ono je nedvojbeno važno.

S druge strane, imamo knjige kao što su Plava i smeđa knjiga koje su vremenski podijeljene skupine napomena koje ujedinjuju Wittgensteinovu misao iz određenog perioda u jedno djelo. U ovoj skupini imamo i pojmove poput etike i estetike, koji su nezaobilazni dijelovi njegove rane filozofije, ali se teško mogu svrstati pod krilo logike i propozicija, stoga ih ovdje moramo iznova pregledati pod vidikom rane, ali i kasne Wittgensteinove filozofije.

To je skupina pojmova koju možemo nazvati mješovitim problemima filozofije i psihologije.

A to su: **Filozofija**, Idealizam/realizam**,** Objašnjenje, **Filozofija psihologije**, Intencionalnost**,** Svijest**,** Vjerovanje **,** Pamćenje**,** Volja**,** Zamišljanje/imaginacija**, Antropologija**, Ponašanje i biheviorizam, Ljudsko biće**,** Slobodna volja**,** Praznovjerje**,** Relativizam, **Etika, Estetika, Boja** Fizionomija**,** Metafora**, Religija**, Znanost, Uzrokovanje**,** Indukcija**, Matematički dokaz**, Konvencionalizam, **Model računa**, Matematika**,** Brojevi, **Epistemologija**, Skepticizam**,** **Izvjesnost**.

Kako bismo ovo saželi u jednostavan pregled, poslužimo se tablicom broj 1, u kojoj se nalaze glavni pojmovi, dok će se ostali važni pojmovi pojašnjavati unutar kategorija glavnih pojmova.

RANI WITTGENSTEIN	**KASNI WITTGENSTEIN**	**MJEŠOVITI POJMOVI**
Logička forma	Jezična igra	Filozofija
Istina/ istinitost	Uporaba	Filozofija psihologije
Činjenica/ atomarna činjenica	Obiteljske srodnosti	Antropologija
Izrecivo/pokazivo	Oblik Života	Etika
Metoda projekcije	Pregledni prikaz	Estetika
Opća forma propozicije	Arbitrarnost gramatike	Boja
Propozicija	Argument privatnog jezika	Religija
Teorija odslikavanja	Privatnost	Znanost
Solipsizam	Slijeđenje pravila	Matematički dokaz – trebam pomoć.
Misticizam	Ja/svijest	Model računa
Tautologija	Percepcija aspekta	Epistemologija (izvjesnost)

Tablica broj 1: glavni pojmovi razdijeljeni u tri skupine.

Pojmovi ranog Wittgensteina

1 Logička forma

Logička forma jest prema Tractatusu (TLP 4.121) ono što mora biti zajedničko stvarnosti i bilo kojoj slici koja je na bilo koji način predstavlja. Ova forma ne može biti reprezentirana propozicijama, već se u njima zrcali. Logička je forma, dakle nešto što se ne može reći (na način na koji se slika ne može reći, a propozicija može), nego se može pokazati. Pokažimo ovo primjerom.

Slika 1. Girl before a Mirror. Boisgeloup, March 1932. Oil on canvas

Pogledajmo Sliku 1. Na njoj se nalazi djevojka pred ogledalom. Sasvim je jasno zašto bi netko smatrao da je moguće reći i pokazati što se na slici nalazi. I to je točno. Pokušajmo sada tu sliku opisati prijatelju koji je nikad nije vidjeo. Unatoč našim verbalnim sposobnostima, sam pogled na sliku nije moguće prenijeti. Samim time niti odnos bilo koje slike sa stvarnošću. To je ono što dijeli sliku i njezin prikaz od propozicije. Propozicija je upravo ono što ostaje u tom odnosu, a može se iskazati rečenicom.

2 Istina/istinitost

Kada govorimo o istini kod Wittgensteina, važno je napomenuti da govorimo o tom pojmu pod vidikom njegove tzv. rane faze, točnije faze TLP. Ako govorimo o logičkoj istini, prema Tractatusu, to je isključivo tautologija. Logičke su istine nužne (u sličnom smislu kao u modalnoj logici koja se pojavljuje četrdesetak godina kasnije), one ne mogu biti drugačije

nego li točne. Nezamislivo je da su bilo kakve nego li istinite. Iskaz „Neženja je neoženjen muškarac“ teško je zamisliti kao bilo kakav drugačiji nego istinit. No, takve su istine i prazne. Filozofi, ali i ostali, ne bi se trebali njima zamarati.

One ne govore ništa o svijetu. Ne donosimo niti izjavljujemo ikakva nova saznanja, samo iskazujemo stvari koje su same po sebi istinite, poput rečenice gore. Štoviše, ovakve istine iako su zanimljive, nisu važne.

3 Tautologija

Kada iskazujemo tautologiju, tada govorimo istinu, a bilo kakva druga mogućnost potpuno je isključena. Kao što smo rekli u prethodnom odjeljku, takve su istine potpuno neinformativne i o njima zapravo ne vrijedi raspravljati. Wittgenstein smatra da one nemaju smisla - no to ne znači da su besmislene u propozicijskom, logičkom smislu, što je eksplicitno izrečeno u TLP 4.4611), njima se ne trebamo baviti.

Jedan od čestih problema vezana za filozofiju Ludwiga Wittgensteina leži upravo u čestom nespretnom izražavanju samog autora a i mnogim nerijetko neuspješnim prijevodima njegovih djela. Uzevši u obzir mnoge nesretne prijevode, smatram kako besmisao tautologija ne leži u njegovoj propozicijskoj, odnosno logičkoj vrijednosti, one su logički točne, no nisu logički vrijedne. Smislenim i besmislenim iskazima bavit ćemo se nešto kasnije, no trenutno je dovoljno samo zapamtiti kako govor o onome što ima i nema smisla u filozofiji Ludwiga Wittgensteina označava više od jedne stvari.

Da sažmemo, tautologije su logičke istine koje se mogu iskazati, no njihovo iskazivanje potpuno je uzaludno jer njime ništa novoga ne govorimo o svijetu i potpuno smo neinformativni kada se njima bavimo. Bavljenje tautologijama je, prema Wittgensteinu, besmislen zadatak. *Tractatus* 4.461:

> *“Stav pokazuje ono šta kaže, tautologija i kontradikcija pokazuju da ne kažu ništa. Tautologija nema nikakvih istinitosnih uslova, jer je bezuslovno istinita; a kontradikcija nije istinita ni pod kakvim uslovom. Tautologija i kontradikcija su bez smisla. (Kao točka od koje idu dvije strijele u suprotnom pravcu.) (O vremenu, npr. ne znam ništa kada znam da kiša pada ili ne pada.”*

4 Činjenica

Na samom početku Tractatusa Wittgenstein piše:

> *1 Svijet je sve što je slučaj*
>
> *1.1 Svijet je ukupnost činjenica, ne stvari.*
>
> *1.11 Svijet je određen činjenicama i time što su to sve činjenice.*
>
> *1.12 Jer, cjelokupnost činjenica određuje šta je slučaj i, također, šta sve nije slučaj.*
>
> *1.13 Činjenice u logičkom prostoru jesu svijet.*
>
> *1.2 Svijet se raspada na činjenice*

Činjenice su naprosto stanja stvari u svijetu. Valja razlikovati da ovdje nije riječ o logičkim činjenicama (koje su vrlo slične tautologijama, odnosno logičkim istinama jer logika ne poznaje ništa drugo).

Kada govorimo o činjenicama kod Wittgensteina, najčešće govorimo o upravo ovome. Na isti način na koji su činjenice stanja stvari u svijetu, svijet je jednostavno ukupnost činjenica. Kombinacija stanja stvari u svijetu, njihovi odnosi su ono što Wittgenstein naziva atomarnim činjenicama. Konkretno, svojstvo svake stvari je da može biti dio atomarne činjenice. Prema Wittgensteinu, to je njezino bitno svojstvo, ono što je određuje. Kao što je navedeno u 1.2, svijet se naprosto raspada na činjenice, odnosno od njih se sastoji. Činjenica je naprosto atom, nedjeljiva jedinica njegove ontologije od koje se sastoji svijet.

5 Propozicije

Kada govorimo o propozicijama kod Wittgensteina, važno je napomenuti da kada ih Wittgenstein koristi njemačku riječ *Satz,* koja se prevodi kao *rečenica.*

Propozicije su za Wittgensteina slike, odnosno dijelovi svijeta. One su jednostavno moguća stanja stvari, koordinate u logičkom prostoru. One ne govore ništa o logici, jer logika ne ovisi o stvarnom svijetu (o kontigentnosti stvarnosti).

TLP 3.42

„Premda stav smije odrediti samo jedno mjesto u logičkom prostoru, ipak njime već mora biti dan čitav logički prostor.

(Inače bi negacija, logička suma, logički produkt itd., stalno uvodili nove elemente – u koordinaciju.)
(Logičke skele oko slike određuju logički prostor. Stav prožima čitav logički prostor.)

Misao se iskazuje propozicijom. Stoga možemo razumjeti propoziciju ili rečenicu (njem. Satz) kao izraz neke misli koji možemo opaziti/izreći.

TLP

3.5„Primijenjeni, mišljeni, stavni znak je misao".

Ako bismo rastavljali propoziciju, građevni elementi propozicije su imena predmeta. Imena predmeta ne možemo dodatno analizirati, ona se svode na samo konktekstualno značenje propozicije.

Dakle, propozicije su slike svijeta, one su naprosto naše misli, rečenice i govore nešto o svijetu. Stavljaju određeno stanje stvari u koordinate u logičkoj mreži relacija.

Primjerice, propozicija „Jabuka je na drvetu" stavlja jabuku u određenu relaciju s drvetom u predefiniranoj logičkoj mreži.

6 Opća forma propozicije

Kako bismo dodatno razjasnili propozicije kod Wittgensteina, dodatno treba pogledati paragraf iz TLP 4.5.

Opća forma stava jest: stvar stoji tako i tako. To je prema Wittgensteinu opća forma propozicije, neovisno kojim jezikom govorimo i na koji način se takva propozicija konstruira jezično.

> *TLP 4.5. Sada se čini moguće da navedemo najopćenitiju formu stava [propozicije]: to jest, da damo opis stavova bilo kojeg znakovnog jezika tako da se svaki mogući smisao može izraziti simbolom ikojemu taj opis pristaje, i da svaki simbol kojemu opis pristaje može izraziti smisao, ako su na odgovarajući način izabrana značenja imena.*

Jasno je da se pri opisivanju najopćenitije stavne forme smije opisati *samo njena bitnost* – inače ona, naime, ne bi bila najopćenitija.

Da ima opća stavna forma, dokazuje to što ne može biti stava čija se forma ne bi mogla predvidjeti (tj. konstruirati). **Opća forma stava: Stvar stoji tako i tako.**

Njezina je logička konstrukcija takva, kao u prethodnom primjeru: Jabuka je na drvetu. Ne možemo zamisliti propoziciju koja se ne bi mogla konstruirati na takav način, odnosno prema tome predlošku.

7 Metoda projekcije

Usko vezano za propozicije, Wittgenstein govori o metodi projekcije.

Čulno perceptivno iskazivanje neke misli je projekcija neke moguće situacije – propozicije. Naime, reći da je mačka na stolu neka je misao. Ta misao odražava atomarnu činjenicu (relaciju mačka-stol i još niz drugih) koja može ili ne mora biti istinita.

Tu misao možemo napisati, reći nekome, možemo je zabilježiti na razne načine. Kada koristimo *smisao* neke propozicije, bilo verbalizacijom, mišlju ili slično, tada projiciramo neko moguće stanje stvari u propoziciju, a tu propoziciju iskazujemo na bilo koji način koji je moguć (vokalno, pismeno, itd.). Propozicija dakle, može ili ne mora odgovarati nekom trenutnom stanju stvari u svijetu (tada možemo govoriti o istinitosti ili neistinitosti neke propozicije). Ono što je važno jest da mi svakom mišlju koja uključuje nekakvu relaciju, bilo da se radi o relaciji mačka – stol, papiga – krletka, cigareta – pepeljara projiciramo nekakvu propoziciju. Takva propozicija označava relaciju između nekog predmeta.

8 Teorija odslikavanja

U TLP odbacuje se ideja da prirodni jezik može biti logički nesavršen. Bilo koji jezikom koji je sposoban prikazivati stvarnost mora upravljati logička sintaksa, koja je zrcalna slika svijeta. Pravila logičke sintakse moraju se slagati sa strukturalnim značajkama stvarnosti. Logički oblici imena moraju zrcaliti bit predmeta koje predstavljaju. Nešto slično može se naslutiti i iz metode projekcije, u kojima projiciramo propozicije. Tu se radi o *mogućim* situacijama, ne onima koje su istinite, ali one u svakom slučaju podliježu zakonima logike, a koji su utemeljeni u stvarnosti.

9. Pokazivo/izrecivo

Pokazivo i izrecivo možemo nazvati oprečnim pojmovima kod ranog Wittgensteina.

Dobar je dio ovih pojmova prikazan pod pojmom „misticizam". No, ono što se može izreći i ono što je izrecivo, su sve propozicije i stvari u svijetu. Pod metodom projekcije i propozicijama općenito koje su stvari izrecive. Sve naše misli, ili jednostavnije, sve propozicije možemo iskazati i govoriti. Možemo govoriti o svemu što je u svijetu ili što je u njemu bilo, bit će ili može biti. Možemo govoriti i o predmetima iz mašte, koji su plod spajanja nekih predmeta koje vidimo u svijetu u nešto drugo (brod + svemir = svemirski brod, konj + krila = pegaz, žena + riba = sirena...). Međutim, ono o čemu ne možemo govoriti se pokazuje. To su etika i estetika, što su za Wittgensteina jedno. Dakle, o etici i estetici najbolje je šutjeti, jer o njima ne možemo govoriti uopće. Njihovi se sudovi *pokazuju,* naprosto takvi kakvi jesu. Pogledajmo

> *6.42 Zato ne mogu postojati nikakvi stavovi etike. Stavovi ne mogu izraziti ništa Više.*
>
> *6.421 Jasno je da se etika ne da izreći.*
>
> *Etika je transcedentalna. (Etika i estetika su jedno.)*
>
> *6.422 Pri postavljanju jednog etičkog zakona forme „treba da.." prva je misao: A šta onda ako to ne učinim? Jasno je, međutim, da etika nema veze s kaznom i nagradom u običnom smislu. Ovo pitanje o posljedicama jedne radnje, mora, dakle biti irelevantno. U najmanju ruku ove posljedice ne smiju biti događaji. Jer nešto ipak mora biti tačno u onom postavljanju pitanja. Mora, doduše, postojati svojevrsna etička nagrada i etička kazna, ali ove moraju ležati u samoj radnji.*
>
> *(I to je također jasno da nagrada mora biti nešto ugodno, a kazna nešto neugodo.)*
>
> ...
>
> *6.522 Svakako ima nešto neizrecivo. Ono se pokazuje, ono je Mistično.*

10 Solipsizam

TLP 5.62 + 5.61

> *5.61. Logika ispunjava svijet; granice svijeta i njene su granice. U logici, dakle, ne možemo reći: to i to postoji na svijetu, ono ne.*
>
> *To bi, naime prividno pretpostavljalo da izvjesne mogućnosti isključujemo, a to ne može biti slučaj, jer bi inače logika morala izići izvan granica svijeta; naime, ako bi te granice mogla promatrati i s druge strane. Ono što ne možemo misliti to ne možemo mislit; dakle, također ne možemo reći što ne možemo misliti.*
>
> *5.62 Ova primjedba pruža ključ za rješenje pitanja koliko je solipsizam istina.*
>
> *Naime, ono što solipsizam smjera posve je točno, samo što se to ne može reći, nego se to pokazuje.*
>
> *Da je svijet moj svijet, pokazuje se u tome što granice jezika (onog jezika koji samo ja razumijem znače granice moga svijeta).*
>
> *5.621 Svijet i život su jedno."*

Prema Tractatusu, logika ispunjava svijet. Njezine su granice granice svijeta. To znači da u logici ne možemo reći da je nešto u svijetu a nešto nije. To bi značilo da neke mogućnosti isključujemo, a, Wittgenstein smatra, ovo ne možemo napraviti jer bi to značilo da ono što isključujemo ne pripada svijetu, odnosno izlazi izvan njegovih granica. Ne možemo reći ono što ne možemo misliti, a ne možemo misliti ništa što nije u našem svijetu.

Wittgenstein smatra da je ova napomena ključ pitanja do koje je mjere istinit solipsizam.

Svijet je, prema ranom Wittgensteinu izjednačen sa životom. Konkretno svjesnim životom. Naime, moja smrt ne označava promjenu svijeta već njegov prestanak.

Naime, ono što solipsizam označava je točno, samo se ne može reći, nego se pokazuje. A to je da je svijet *moj* svijet; da granice mog jezika (jezika koji ja razumijem) označavaju granice *mog* svijeta.

Ovo za Wittgensteinov solipsizam znači zapravo vrlo jednostavnu stvar.

Baš kao što logika ispunjava čitav svijet, moj jezik i ono što ja razumijem ispunjava moj svijet. Ono što znam, ono što mogu misliti, ono o čemu mogu razgovarati i što razumijem – to je moj svijet. Može se reći da ne postoje dva ista svijeta – i utoliko je ovdje riječ o solipsizmu. Ono što razumije netko drugi, ono što ograničava njegov svijet sasvim je druga stvar.

Wittgensteinov solipsizam važan je upravo zbog toga što on ne označava u prvom redu egzistencijalnu usamljenost u svom svijetu već jednostavnu činjenicu da ono što razumijemo, mislimo i znamo postavlja granice našeg svijeta i onoga što imamo na raspolaganju za razmišljanje. Ne mogu razmišljati o nečemu za što ne znam da postoji.

Pogledajmo povijesni primjer.[5]

Autohtona vrsta vjeverice za Europu je Crvena vjeverica. Ta vjeverica dugo nije nosila drugo ime osim "vjeverica" jer nitko nije znao da postoje druge vrste vjeverica (ima ih preko 200). Nitko nije mogao razmišljati o drugačijim vjevericama, jer je jedina vrsta vjeverice o kojoj se moglo razmišljati bila ta. Sve što nije nalikovalo na takvu životinju, nije bila vjeverica. Ne mogu razmišljati o dobrobiti letećih vjeverica ako ne znam da postoje. Granice svijeta starih Europljana bile su ograničene na ono što danas zovemo Crvenom vjevericom. Drugih nije bilo, stoga se o drugima nije moglo niti trebalo govoriti.

11 Misticizam

Nerijetko u životu prihvaćamo neke stvari takve kakvima jesu, točnije dovoljne su *da* jesu. Stvari koje se pokazuju, ono što je prisutno u svijetu (etika i estetika u TLP) su stvari koje nisu izrecive ni na koji drugi način. One govore same za sebe. Ono o čemu ne možemo govoriti, ono što u određenom smislu govori samo za sebe svojim postojanjem otvara prozor za misticizam.

U kontekstu Wittgensteina i njegova života, nije teško uočiti da je njegov interes osim za gramatiku, logiku, jezik usko vezan i za misticizam. Način na koji Wittgenstein povezuje logiku sa misticizmom možda i jest neobičan, ali je za njegov sustav nužan, jer definira njegove granice. Granice onoga o čemu Wittgenstein – ili itko drugi može govoriti definirane su onim o čemu ne može.

Cjelokupna vrijednost svijeta ne može biti sadržana u njemu. Primjerice, vrijednost novca definirana je trenutnim tečajem. Vrijednost novca ne može biti u novcu samome. Na isti način, vrijednost svijeta ne može biti u svijetu, već mora biti izvan njega. To je vrijednost onoga što je mistično, neizrecivo. Onoga što se pokazuje.

---

5 https://hr.wikipedia.org/wiki/Crvena_vjeverica PRISTUPLJENO 30.7.2018.

A to su u prvom redu etika, odnosno ono što je dobro i estetika, odnosno ono što je lijepo.

U svojem misticizmu Wittgenstein nas uči da su neke stvari naprosto dane. Jedna od takvih stvari je upravo činjenica da svijet jest (baš takav kakav jest).

Ono što je važno za svijet, ne može biti dio njega. Kao što novac nema nikakvu inherentnu vrijednost, već je njegova vrijednost definirana tečajem, na isti je način vrijednost svijeta definirana etikom, estetikom i svim onim što ne možemo objasniti sudovima iz svijeta. Načelno ne možemo te sudove iznositi, možemo ih samo pokazati. Etika i estetika se pokazuju. S druge strane, ikakav govor o ljepoti i umjetnosti suvišan je, jer nemamo pristup „tečaju" kojim to možemo vrednovati, zbog čega je ikakav govor o takvim vrijednostima nemoguć.

Pojmovi Kasnog Wittgensteina

1 Jezična igra

Slobodno možemo reći da je pojam jezične igre središnji pojam Filozofijskih istraživanja, najvažnijeg djela takozvanog kasnog Wittgensteina. Pojavljuje se prvi put u paragrafu 66 Filozofijskih istraživanja. Wittgenstein jezik uspoređuje s igrama, što je jedan od prvih pokazatelja koliko je radikalno različit od gramatičkog i propozicijskog pogleda na jezik u TLP. Wittgenstein govori da pogledamo igre, pa ćemo naučiti nešto i o jeziku. Što čini igru – igrom? Govori nam da ne zaključujemo da nešto *mora* biti zajedničko jer očigledno dijele zajedničko ime, već da zaista pogledamo što ih čini takvima kakve jesu. Ne misli, govori Wittgenstein – nego gledaj. Nećemo naći nešto što je zajedničko svima, no zasigurno ćemo naći sličnosti. Igre na ploči dijele mnoge sličnosti ali i mnoge različitosti. Igre kartama dijele sličnosti s igrama na ploči, ali mnoga zajednička obilježja nestaju, dok se nova pojavljuju. Pogledajmo, dalje, igre loptom. Dio značajki ostaje, dok se veliki dio i gubi. Dijele li svi zajedničku značajku da su *zabavne*? Pogledajmo, primjerice šah i mlin – govori nam Wittgenstein. Ima li u svima pobjeđivanja i gubljenja, konkurencije igrača? A što je s dječjom igrom loptom ili pasijansom? Dodavanjem i oduzimanjem bilo koje igre koja nam pada na pamet možemo doći do vrlo složene mreže u kojoj neke značajke ostaju, neke nestaju, i dodaju se nove. Ovo Wittgenstein naziva mrežnost sličnosti koje se međusobno prelamaju i križaju. “Sličnosti u velikom i u malom” (Wittgenstein, Filozofijska istraživanja. P 66). Istu takvu mrežu kakvu primjenjujemo u govoru o igrama možemo primijeniti i na jezik i gramatiku. Ove sličnosti Wittgenstein naziva obiteljskim sličnostima.

No što su zaista jezične igre? Poslužimo se Wittgensteinovim primjernom. Zamislimo radnike na gradilištu. Jedan poviče “Ploča!”, a drugi mu dodaje ploču. Drugi vikne “Cigla!” i netko mu je odmah dodaje. Funkcioniraju savršeno i bez greške. Kako je ovo moguće, ako ne poštuju pravila semantike i gramatike koja su zadana? Slučajni prolaznik možda uopće ne bi shvatio način na koji oni razgovaraju. To je zato jer oni igraju jednu jezičnu igru, koja je, u njihovom slučaju zatvorena i ograničena na radnike na gradilištu. To ne znači da je netko drugi ne može shvatiti niti da se nekoga drugoga ne može poučiti. Svaki dan igramo stotine

jezičnih igara. Različitu jezičnu igru igramo u razgovoru s kolegama ili klijentima na poslu, s roditeljima, s vlastitom djecom, supružnicima ili neznancima na ulici. Igrajući, primjerice jezičnu igru koju igramo s klijentom na poslu s vlastitim supružnicima, ispali bismo neobični, smiješni, čak možda i u potpunosti neshvaćeni. No, kako smo ranije i napomenuli ove jezične igre nešto dijele. To je ono što Wittgenstein naziva obiteljskim sličnostima.

2 Obiteljske sličnosti

Ove sličnosti među igrama Wittgenstein naziva obiteljskim sličnostima. Igre tvore jednu obitelj. Zamislimo jednu obitelj na fotografiji. Nekoliko generacija, braće, sestara i šire i uže rodbine. Zasigurno nisu svi isti, no postoji sličnost. Iva i Marko imaju narančastu kosu, ali Marko je visok, dok je Iva niska. Markova majka je niska, dok je Ivina majka visoka. Ana ima plave oči, a Stjepan smeđe. No oboje imaju pjegice. Rast, boja očiju, hod, temperament. Sa svojim obiteljima dijelimo niz sličnosti – i različitosti. Kada pogledamo cijelu sliku, nije teško zaključiti – ovi su ljudi obitelj. Baš kao što igre imaju obiteljske sličnosti na isti način funkcionira i jezik. Kako bismo nekom objasnili što je igra? Opisali bismo različite igre, smatra Wittgenstein i rekli da je *to* i tome slično igra. To što nam je nešto teško objasniti, nije zato što sami ne znamo, već zato jer granice nisu povučene. Postoje obiteljske sličnosti među igrama, na isti način i u jeziku. Vrlo je važno za napomenuti da je govor o sličnostima i blijedim ili nepostojećim granicama pojmova velika novost u, dotad egzaktnoj Wittgensteinovoj filozofiji. Jezik funkcionira na ovome principu. Jezične su igre fleksibilne, žive, dijelovi jezika odumiru dok se novi rađaju. Nemoguće je govoriti o egzaktnom i jasno određenom jeziku jer on u svojoj biti nije takav. On je živući organizam koji svakodnevno rađa nove pojmove, a uništava stare.

3 Oblik života

Kada govorimo o jezičnim igrama, kao onoj s građevinskim radnicima, govorimo o obliku života. Naime, one se mijenjaju iz dana u dan. Korištenjem neke, koje su možda suvišne, izbacujemo i arhiviramo, čak zaboravljamo. Dodajemo nove aspekte. Mijenjamo ih upravo uporabom. Upravo su zato one oblici života, jer kao i svi oblici života, neprekidno se mijenjaju. Stare i odumiru, nove se rađaju i dolaze u našu uporabu. Korištenje jezika je aktivnost. Jezik nije fiksno određen rječnik i sintaksa i semantika. Jezik je oblik života koji raste i razvija se s vremenom. Cijeli splet jezičnih igara koje igramo svakodnevno sačinjen je

od različitih oblika života, svaki od njih sličan u jednom a različit u drugom. Svaki od njih podložan promjenama, podložan starenju i zaboravu, baš kao bilo koji živući organizam.

4 Uporaba

Kada govorimo o jezičnim igrama i oblicima života, moramo govoriti i o uporabi istih. Ono što smo rekli i za oblik života jest da uporabom jezika činimo razliku. Frizer oštri škare, mesar brusi nož. Uporabom stvari se troše i potrebno ih je popravljati. Jezik funkcionira na isti način. Također, uporabom jezik postaje ono što jest. Bez uporabe jezika, nema jezika. Konkretno govoreći, riječ je ono što je njezina uporaba. Zamislimo svijet u kojemu je, za vrijeme posjeta jednom selu, kralj zatražio jabuku. U tom selu nema jabuka, no kruške nazivaju jabukama. Kralju netko doda krušku. To zasigurno nije ono što je tražio, oni zasigurno ne igraju istu jezičnu igru. Uporaba riječi njezina je svrha i jedini način da znamo njezino značenje. Kako bismo znali za što se rabi neka riječ, kako bismo se uopće mogli *pitati* za što se rabi neka riječ moramo poznavati kontekst, dijeliti istu sliku svijeta, možemo čak reći ovako: moramo znati koju jezičnu igru igramo.

5 Argument privatnog jezika.

Ako uzmemo da uporaba jezika i korištenje jezika čine jezik onime što jest, tada se čini da je privatni jezik nešto potpuno paradoksalno. Wittgenstein smatra da je privatno ono što ne možemo nikako prenijeti drugome, konkretno naši osjećaji. Nitko ne može razumjeti privatni osjet, nitko ne može osjetiti moju bol ili doživjeti plavilo neba na onaj način na koji ja mogu. Takav jezik potpuno je neshvatljiv drugome. Privatni jezik o kojemu govori nije određena vrsta osobnog koda za nešto, niti jezika koji koristi samo jedna osoba. Nije u pitanju niti jezik koji ni s kim nije podijeljen. To je onaj jezik koji se ne može podijeliti s nekim i nemoguće je tome jeziku poučiti bilo koga drugog – u načelu. Njegove riječi mogu značiti nešto samo govorniku, konkretno u pitanju su govornikova osobna iskustva – plavilo neba, miris borovnice ili hladni vjetar na licu. Ovo je nešto potpuno privatno i s drugim u načelu nepodjeljivo.

> *„Ima smisla za druge reći da su u dvojbi oko toga imam li bolove; ali nema smisla reći to i za mene samog“ (LW, PI, P. 246)*

6 Privatno

„Iskaz „Osjeti su privatni“ usporediv je s ovim: „Pasijans se igra nasamo.“ (LW PI 248)

Wittgenstein govori kako ono što je privatno naše, konkretno naši osjetilna iskustva ne možemo podijeliti. Možemo ih dijeliti s onima koji su nama bliski, no onaj privatni dio našeg utiska nikad nećemo moći priopćiti drugome

LW PI 272

> *„Bitno na privatnom doživljaju zapravo nije to da svatko posjeduje svoj vlastiti egzemplar, nego to da nitko ne zna ima li i netko drugi to ili nešto drugo. Bila bi, dakle, moguća pretpostavka – premda se ne bi mogla verificirati – da jedan dio čovječanstva ima jedan osjet crvenoga, a drugi dio neki drugi.“*

Dalje, Wittgenstein se pita što onda označava riječ crveno? Označava nešto svima nama zajedno poznato i osim toga za svakoga nešto samo njemu poznato. Ona ne *označava* određenu stvar u svijetu, nego se *odnosi na* ono što zajednički i privatno zovemo crvenim, ali isključivo privatno možemo iskusiti.

7 Arbitrarnost gramatike ili autonomija jezika

Wittgenstein ovdje odbacuje ono što smo ranije prikazali kao teoriju odslikavanja svijeta. Naime, iako priznaje da (prirodni) jezik može sadržavati pogreške, on mora odslikavati ono što se nalazi u svijetu. No u Filozofijskim istraživanjima Wittgenstein tu tvrdnju u potpunosti odbacuje. Naime, takvu vrstu lingvističkog fundacionalizma u kasnijim djelima Wittgenstein potpuno odbacuje. Veza između svijeta i jezika u potpunosti su proizvoljne. Arbitrarnost jezika rezultira time da jezik sam po sebi ne govori ništa o svijetu, jer je potpuno proizvoljno dodijeljen.

> *371: „Bit je izgovorena u gramatici.*
>
> *372: Razmisli: „Jedini korelat prirodnoj nužnosti u jeziku je proizvoljno pravilo. Ono je jedino što se može prenijeti u iskaz.“*
>
> *373: „Koja vrsta predmeta nešto jest, kazuje gramatika. (Teologija kao gramatika.)“*
>
> *Slijediti pravilo*
>
> *„Ako slijedim pravilo, ne biram. Pravilo slijedim slijepo.“ (PI 219)*

Kada govorimo o jezičnim igrama, ili igrama općenito, a osobito kada govorimo o gramatici i jeziku, moramo govoriti i o slijeđenju pravila. Wittgenstein pridaje veliku važnost jasnom definiranju onoga što smatra slijeđenjem pravila. Naime, pravilo nije nešto što možemo svinuti ili tumačiti kako nam odgovara. Napose, na pitanje kako nešto radim, a u slučaju da slijedim pravilo odgovor je: *ovako*. U slijeđenju pravila nema tumačenja, pravilo učimo, prihvaćamo i kopiramo ga.

> *„Ne osjećamo da uvijek moramo očekivati mig (došaptaj) pravila. Naprotiv. Mi ne očekujemo napeto to što će nam ono sada reći, nego nam ono kaže uvijek isto, a mi činimo ono što nam kaže.“ (PI 223)*

Bilo da sami slijedimo pravilo ili nekoga pravilu podučavamo, to činimo bez pogovora. Drugim riječima, preispitivati pravilo ne znači preispitivati samo pravilo, nego treba li se to pravilo provesti u djelo ili ne.

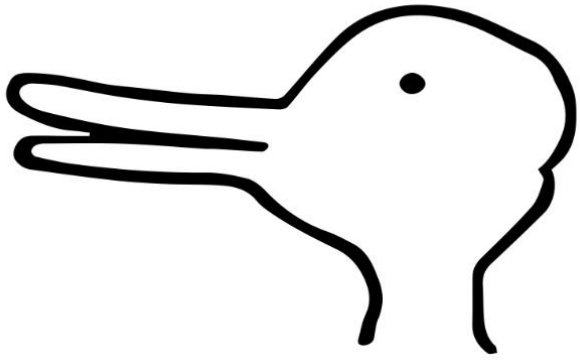
8 Percepcija aspekta

Gestalt psihologija nastala je dvadesetih godina prošlog stoljeća. U kasnijim djelima, konkretno u drugom dijelu Filozofijskih istraživanja, vidi se utjecaj novog pravca u psihologiji na Wittgensteinovu filozofiju. Najpoznatiji je primjer koji Wittgenstein koristi glava patka-zec. No iako je on popularizirao crtež, nije njegov autor. Najranija poznata verzija je crtež koji je izašao u časopisu Fliegende Blätter, što je njemački humoristični časopis. [6]Nazvan je „Koje su životinje najviše nalik jedna na drugu?“ a ispod je pisalo patka i zec. Kasnije taj crtež preuzima psiholog Jastrow u Fact and Fable in Psychology, te ga od njega preuzima i Wittgenstein, kako i sam napominje u podnožnoj napomeni. Ovaj se lik pojavljuje u paragrafu XI u drugom dijelu Filozofijskih istraživanja.

6 Preuzeto sa Wikipedia https://en.wikipedia.org/wiki/Rabbit%E2%80%93duck_illusion, pristupljeno 4.9.2018.

Slika 2. Glava patka – zec, originalno izašla u njemačkom časopisu Fliegende Blätter

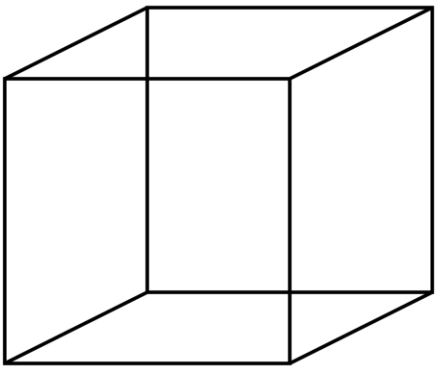
Slika 3. Wittgensteinova ilustracija glave patka – zec.

Wittgenstein započinje govor o promjeni aspekta s dvije primjene riječi vidjeti.

(LW PI II DIO XI, STR 193)

> *„Jedna: „Što vidiš tamo? – „Vidim ovo“ (slijedi opis, crtež, kopija) Druga: „Vidim sličnost u ova dva lica“ – onaj kome to priopćujem mogao bi vidjeti lica tako jasno kao i ja sam. Važnost: Kategorička razlika ovih dvaju 'objekata' viđenja. Netko bi mogao oba lica točno precrtati, drugi primijetiti u ovom crtežu sličnost koju prvi nije vidio. Netko bi mogao oba lica točno precrtati; drugi primijetiti u ovom crtežu sličnost koju prvi nije vidio. Promatram lice, odjednom primijetim njegovu sličnost s nekim drugim. Vidim da se ono nije promijenilo; a ipak ga vidim drukčije.*

To iskustvo nazivam »zamjećivanjem nekog aspekta.«“

Slika 4. Neckerova kocka

Wittgenstein zatim dodaje ilustraciju Neckerove kocke. Neckerova je kocka optička iluzija (prvotno objavljena kao romboid 1832). Švicarski autor Louis Albert Necker zamislio je kocku bez ikakvih vizualnih naznaka o orijentaciji, stoga se može tumačiti da je donja-lijeva strana prednja ili da je gornja-desna strana prednja strana kocke. [7]

Ako zamislimo ovu ilustraciju u nekom udžbeniku, na više različitih mjesta, u pripadnom tekstu može pisati više stvari. Bilo da se radi o žičanom postolju, tri ploče koje tvore prostorni kut, o prevrnutom otvorenom sanduku... Ono što tumači ilustraciju je tekst. No iako je ilustracija ista, mi vidimo različitu stvar. Tumačimo je i vidimo je onako kako je tumačimo.

Slučaj postaje još jasniji sa slikom glave patke zeca. Iako se ona može vidjeti i kao slika patke i kao slika zeca, tu moramo razlikovati ono što Wittgenstein naziva „stalno viđenje“ nekog aspekta od „trenutnog viđenja“ nekog aspekta. Naime, sasvim je moguće da nikada u slici glave patka-zec nisam vidio ništa drugo nego zeca. Na pitanje što vidim na slici rekao bih da vidim zeca. Mogao bih pokazati sliku zeca, ili zbiljskog zeca. I taj odgovor ne bi bio ništa drugačiji nego „Ondje vidim žutu mačku ili ondje vidim plavi automobil“. Vidjeti glavu patke zeca *sada* kao glavu patke zeca nije ništa smislenije nego reći *sada* ovdje vidim pribor za jelo. Iako se aspekti mogu promijeniti, ostaje nam pitanje što je to u viđenju što se mijenja. Pitanje zašto do toga dolazi, pitanje uzroka, smatra Wittgenstein je pitanje kojim se bave psiholozi.

7 Wikipedia https://en.wikipedia.org/wiki/Necker_cube preuzeto 4.9.2018.

9 Ja/svijest

Iako smo o svijesti, napose solipsizmu govorili kod ranog Wittgensteina, kasni Wittgenstein ima različit pogled na svijest. Pogledajmo PI II 184:

> *„Evolucija viših životinja i čovjeka i buđenje svijesti na određenom stupnju. Slika je otprilike ova: Svijet je, unatoč svemu titranju etera koje ga prožima, taman. Jednoga dana, međutim čovjek otvara svoje videće oko, te postaje svijetlo.*
>
> *Naš jezik opisuje najprije jednu sliku. Što se ima dogoditi sa slikom, kako nju treba primijeniti, ostaje u tami. Ali jasno je da se to mora istraživati ako se hoće razumjeti smisao našeg iskaza. No čini se da nas slika pošteđuje ovog posla; ona već upućuje na određenu primjenu. Time nas ona zavarava.“*

Pogledajmo detaljniji prikaz svijesti kod kasnog Wittgensteina koju je u svom djelu *A Wittgenstein Dictionary* sastavio H. J. Glock

> *„Ako nakon nesreće kažem liječniku „Ja sam svjestan”, ne informiram ništa o vlastitome umu, već jednostavno javljam da sam povratio svijestu, nešto što bih jednako dobro učinio i da sam rekao „Bok!” (PI w16-17; Z s396, 401-2). Djelomično zbog ovoga, krivo je tražiti smisao svijesti u nečijoj pažnji prema vlastitoj svijesti. Ono što je potrebno je istražiti kako se riječ svijest koristi. Takvo istraživanje uporabe riječi svijest ne referira se na proces koji se događa unutar nas. Navodni ontološki jaz između fizičkog svijeta i svijeta svijesti jednostavno je kategorička razlika, crta podvučena u našem jeziku – između stvari koje su svjesne, to jest sposobne za percepciju i reagiranje na okoliš i one koje to nisu. To da su zdrava ljudska bića svjesna (da čuju, vide i osjećaju) gramatička je propozicija, a ideja da ljudska bića koja se ponašaju jednako kao mi mogu biti roboti apsurdna je. (FI s281-4, 420; Z $395; RPP I1 @14, 19, 35; LW II 78). Ako je ovo točno, tada nema nepremostivog jaza između svijesti i procesa u mozgu i nema nerješive metafizičke misterije u vezi svijesti. Iako nema smisla pripisivati svijest mozgu ili njegovim dijelovima i iako svijest nije proces koji se odvija u mozgu, nema ničeg paradoksalnog u neurofizičkom događaju, koji može biti električni stimulans u mozgu, pritiskanje očne jabučice, proizvodnja stanovitih iskustava (primjerice svjetlosni podražaj u vidnom polju). Jednako tako, nema metafizičkog misterija u vezi činjenice da su određena kompleksna bića svjesna, no svakako postoje znanstvene zagonetke koje Wittgenstein ne proučava, primjerice zašto i na koji način volja i podražaji pretpostavljaju određene neurofizičke mehanizme i procese i koji je njihov utjecaj u evolucijskom procesu.”*

10 Pregledni prikaz – premjestiti kod PI I.

Jezik i jezične igre su nešto što nam je svakog dana dostupno. Međutim, to ne znači da s njima ponekad nemamo problema. Ovi su problemi upravo uporište za bavljenje filozofijom.

Pogledajmo paragraf 122. prvog dijela Filozofijskih istraživanja:

> *„Glavni izvor našeg nerazumijevanja je to da nam upotreba naših riječi nije pregledna. – Našoj gramatici nedostaje preglednosti. – Pregledni prikaz pruža razumijevanje koje se sastoji upravo u tome da „vidimo sveze“. Otuda važnost nalaženja i pronalaženja međučlanova. Pojam preglednog prikaza za nas je od temeljnog značaja. On označava našu formu prikaza, način na koji vidimo stvari ('Je li to svjetonazor'?).“*

Razmotrimo detaljnije ovaj paragraf. Upotreba riječi nije nam pregledna. Sasvim je jasno da do ovoga dolazi jer igramo mnoge jezične igre i često nam značenje i uporaba riječi izmiču. Ovdje se nagovješćuje ono što detaljnije obrađuje u knjizi *O izvjesnosti*. Slika svijeta koju imamo utječe na naše razumijevanje riječi, jezičnih igara i jezika općenito. Ako s nekime ne dijelimo sliku svijeta sasvim je jasno da ćemo se teško razumjeti. Čak i ako govorimo isti jezik. „Kad bi lav mogao govoriti, mi ga ne bismo mogli razumjeti“ (PI II str 223). Slika svijeta koju dijelimo, zajedničke jezične igre koje igramo pomažu nam pri međusobnom razumijevanju.

Mješoviti pojmovi

1 Filozofija

Kao što se Wittgensteinova misao i filozofija razlikuju u tzv. ranoj i kasnoj fazi, koju smo u ovom radu prihvatili, tako se razlikuje i njegovo poimanje filozofije. Važno je napomenuti da većina autora prihvaća jaz između dvije faze njegove filozofije, no postoje i oni koji smatraju da je njegova filozofija u kontinuitetu (Macan). Kako je sam autor tvrdio da se njegova djela trebaju objavljivati u zajedničkom izdanju, u kojemu se nalazi prvo Tractatus, a zatim njegovi kasniji rukopisi – kao pogreška i ispravak.[8] Sam pojam i tema filozofije Wittgensteina su jako zanimali i time se opsežno bavio. Problem filozofije i čime se treba baviti kod LW seže još od 1912. godine kada je objavio rad prije izdanja TLP pod nazivom „Što je filozofija?“. Kako je i sam pojam filozofije složen, tako valja pravilno razložiti i njegovo shvaćanje i značenje u Wittgensteina.

Kako bismo pojasnili sam pojam važno je razlikovati o čemu točno govorimo:

- Što filozofija jest
- Čime se treba baviti
- Koje probleme rješava

U TLP je problem filozofije vrlo važan za njega, te je pisanjem te knjige smatrao da ga je u potpunosti riješio. Štoviše, tvrdio je da je riješio problem filozofije i zaista se njome nije bavio deset godina – dok se nije u potpunosti predomislio, što je ujedno i početak njegove kasne faze. Smatrao je da je napravio Galileanski obrat u bavljenju filozofijom, te da je riješio njezin problem sveukupno.

Što se tiče ranog Wittgensteina dijelio je određene stavove o bavljenju filozofijom s Kantom. Kao i Kant smatrao je da je bavljenje filozofijom kritička aktivnost, koja doprinosi i problemima koji nisu isključivo filozofski, razjašnjava misao neovisno o njezinom sadržaju.

---

8 Postoji francusko izdanje u kojemu zaista jest objavljen Tractatus: 1691, Librarie Gallimard, Paris, TLP suivi de Investigations philosophique.

(TLP 4.1 12, 6.53; A1 I, 735, 85)

Nadalje, prihvaća Kantovu razliku između filozofije i znanosti: znanost mora odslikavati i reprezentirati svijet, dok filozofija reflektira nad prirodom i njezinim preduslovima.

U svojoj ranoj fazi Wittgenstein tvrdi da se filozofija sastoji od logike – koja je njezina osnova i metafizike. Razlikuje se od znanosti jer je ona doktrina logičkog oblika znanstvenih propozicija. (NL 106). No, kasnije odbacuje metafiziku kao nelegitimnu filozofiju prošlosti. Jedina je legitimna filozofija kritika jezika i smatra većinu propozicija i pitanja filozofije potpuno besmislenima. Filozofija jest, i treba biti samo i isključivo logička analiza.

U svojoj kasnoj fazi ima različit pogled na filozofiju.

Odbacuje svoje ideje iz Tractatusa kao idealističke i smatra da one zapravo ne govore ništa o svijetu kakav on jest. Konkretno govoreći, logički savršen svijet kakav se predstavlja u TLP ne postoji, te smatra da se potpuno besmisleno baviti njime. Smatra ideju logičke analize dogmatičnom. Prisjetimo se govora o preglednom prikazu i tome kako našoj gramatici nedostaje preglednosti. Ovo je usko vezano uz problem filozofije kod kasnog Wittgensteina.

Dakle, odbacuje logičku analizu. U kasnoj fazi argumentira da filozofija o jeziku zapravo ne može i ne smije reći ništa. Konkretno, pogledajmo paragraf 123 i 124 Filozofijskih istraživanja:

„Filozofijski problem ima formu „Ja se ne snalazim.“

„Filozofija se ne smije ni na koji način doticati činjenične upotrebe jezika, ona je na koncu dakle može samo opisivati. Jer ona je ne može niti obrazložiti.

Ona ostavlja sve kako jest.

Ona ostavlja i matematiku onakvom kakva jest i ne može unaprijediti nijedno matematičko otkriće. Jedan „vodeći problem matematičke logike“ za nas je problem matematike, kao i svaki drugi.“

Razvidno je da Wittgenstein ovdje govori da filozofija niti treba niti može utjecati na naš svakodnevni jezik. Filozofija nema utjecaja na svijet. Pogledajmo dalje paragrafe 125-8

> *125 „Nije stvar filozofije da riješi protuslovlje nekim matematičkim logičko matematičkim otkrićem. Nego da učini preglednim stanje matematike koje nas uznemiruje, stanje prije rješenja protuslovlja.*

(A time se ne izbjegava teškoća.) Fundamentalna činjenica ovdje jest: mi utvrđujemo pravila, tehniku neke igre, a onda, kad slijedimo pravila nije tako kako smo pretpostavili. Mi se, dakle, zaplićemo u svojim vlastitim pravilima. Ovo zaplitanje u našim pravilima je ono što hoćemo razumjeti, to znači sagledati. (...)"

126 „Filozofija baš sve samo prikazuje i ne objašnjava niti išta zaključuje. Budući da tu sve leži otvoreno, nema se što ni objašnjavati. Jer ono što je recimo, skriveno, nas ne zanima. „Filozofijom" bi se moglo nazvati i ono što je moguće prije svih novih otkrića i pronalazaka."

127 „Rad filozofa je skupljanje sjećanja u određenu svrhu."

128 „Ako bi se u filozofiji htjelo postaviti teze ne bi se moglo nikada doći do diskusije o njima jer bi svi s njima bili suglasni"

Iz ovih je citata vidljivo da postoji određeno slaganje s teorijama u ranoj fazi, napose to da se filozofija doista bavi proučavanjem jezika i analizom jezika, no odbacuje logičku analizu i filozofski doprinos. Filozofija je alat za snalaženje u danim informacijama. Ništa novo ne treba i ne može otkriti jer je sve već prisutno. U slučaju da se ne snalazimo možemo se poslužiti filozofijom kako bismo razjasnili nešto što je već prisutno. No njezini rezultati vrijedni su samo nama (kao kategoriziranje) no u općenitom smislu ona nema mogućnosti za ikakav daljnji doprinos.

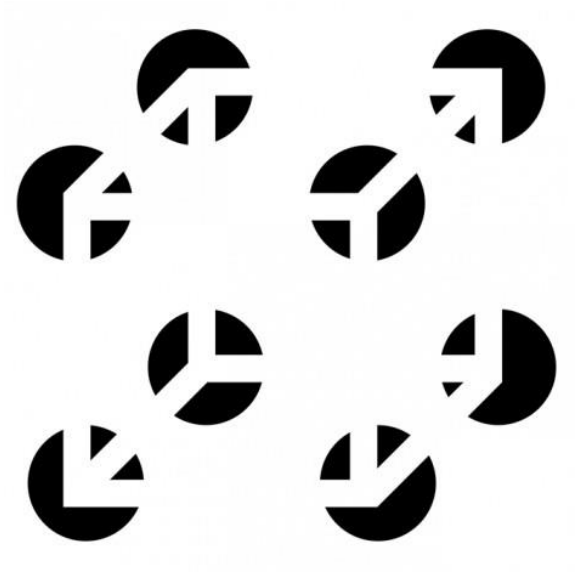
Sažmimo napomenu o filozofiji riječima Ivana Macana iz pogovora Filozofijskim Istraživanjima u izdanju Globusa:

„U vrijeme Tractatusa on je filozofiju smatrao djelatnošću rasvjetljivanja iskaza jer bez te djelatnosti naši iskazi ostaju u nekoj magli bez „oštrih granica" (usp. 4.112 TLP). Filozofija bi trebala razgraničiti ono što se može misliti i kazati od onog što se ne može. Bila bi to negativna uloga filozofije koja bi svakome tko želi reći nešto metafizičko pokazala da svojim iskazima nije dao nikakva smisla (usp 6.53 TLP). Kad je u kasnijem periodu promijenio stav prema jeziku i kad je Wittgenstein prihvatio jezik u svoj njegovoj raznolikosti i složenosti promijenio se i način na koji filozofija vrši svoju zadaću. A ta zadaća zapravo ostaje ista: uvid u rad našeg jezika, sažimanje onog što je već odavna poznato. Jednom riječju, „Filozofija je borba sredstvima našeg jezika protiv začaranosti našeg razuma" (PI 109). Wittgenstein je i dalje uvjeren da filozofski problemi nastaju zbog krivih interpretacija oblika našeg jezika. On ne želi omalovažavati filozofske probleme jer su oni „duboka uznemirenja" kao „čvoruge koje je razum dobio nasrćući na granicu jezika" (PI 119) oni su kao čvorovi u našem mišljenju (Zettel 452). (...) Wittgenstein je filozofske probleme rado prispodabljao bolesti, a filozofiju terapiji."

2 Filozofija psihologije

Mnogi pojmovi iz filozofije psihologije zanimali su Wittgensteina. Konkretno tu su pitanja razumijevanja, namjera (intecionalnosti), razmišljanja. Iako je već ranije napomenuto da je Wittgensteina zanimala Geštalt psihologija, ovdje je to dolazi do izražaja.

Pojam Gestalt na njemačkom doslovno se prevodi kao oblik ili forma. Pojam u psihologiji označava jedinstvenu cjelinu, čije su karakteristike različite od njezinih sastavnih dijelova, to jest, ne može se svesti na zbroj elemenata ili dijelova od kojih je sastavljena. Karakteristike te cjeline nije moguće objasniti karakteristikama elemenata ili njihovim sumiranjem. U pitanju je cjelina koja je više od zbroja sastavnih elemenata.

Slika 5. Primjer vizualne skice Geštalt psihologije

Na ovoj slici možemo vidjeti obrise kocke (Neckerova kocka, slika 4.), ali i 8 krugova. No na slici nisu niti kocka niti krugovi, već od nepoznatih oblika vizualno zatvaramo cjeline i spajamo ih u cjeline sa značenjem. Konkretno, poznatog lika kruga i trodimenzionalne kocke.

Ovo je Wittgensteina jako zanimalo, što možemo vidjeti već kod napomena kojima smo se bavili kod kasnog Wittgensteina (konkretno kod promjene aspekta).

Wittgenstein je čitao 1947. čitao Köhlerovu psihologiju. Köhler je smatrao da problemi psihologije leže u činjenici da je psihologija znanost u povojima. No, Wittgenstein ovo odbacuje kako u Filozofijskim istraživanjima, tako i u *Napomenama o filozofiji psihologije* (Remarks on the Philosophy of Psychology, 1889-1951).

On smatra da problemi psihologije ne leže u manjku instrumentarija ili problemima mjerljivosti, ili matematičkih teorija. Problemi leže u konceptualnoj zbunjenosti.

Pogledajmo napomenu PI II 232:

> *„Zbrka i jalovost psihologije ne može se objasniti time što je ona „mlada znanost“; njezino se stanje ne može usporediti sa stanjem fizike npr. u njenom ranom razdoblju. (Prije još s određenom granom matematike. Učenjem o skupovima.) Postoje, naime, u psihologiji eksperimentalne metode i pojmovna zbrka. (Kao i u drugom slučaju pojmovna zbrka i metode dokazivanja.)*
>
> *Postojanje eksperimentalnih metoda daje nam vjerovati da imamo sredstvo da se riješimo problema koji nas uznemiruju; premda se problem i metoda međusobno naskroz mimoilaze. Za matematiku je moguće jedno istraživanje, sasvim analogno našem istraživanju psihologije. Ono je isto toliko malo matematičko kao što je ono drugo psihologijsko. U njemu se ne računa, ono dakle, npr., nije logistika. Moglo bi zaslužiti naziv istraživanja 'osnova matematike'.“*

3 Antropologija

U filozofiji kasnog Wittgensteina kultura igra vrlo važnu ulogu, no njegov doprinos u polju može se svesti na dvije glavne stavke. Ovdje je vidljiv odmak od Tractatusa, jer u Tracatusu promatra jezik izolirano od okoline unutar kojih se koristi, dok se u Filozofijskim istraživanjima naglašava važnost životnog utjecaja (utjecaja kulture), zbog čega dolazi do pojave jezičnih igara. Jezične igre ne mogu biti opisane bez aktivnosti i načina života u kojem nastaju. Utjecaj je vidljiv već kod govora o jezičnim igrama i oblicima života. Sama činjenica da su jezik i razumijevanje jezika za Wittgensteina uvjetovani našom slikom svijeta, dovoljan je dokaz. Naime, dijeliti kulturu s nekim znači dijeliti određene dijelove jezičnih igara, znači dijeliti određene važne karakteristike i zasigurno znači određenu vrstu razumijevanja. Antropologija, to jest ljudska kultura i učenje kulture vrlo su važni za Wittgensteina. Ovo nazovimo prvim Wittgensteinovim utjecajem na filozofsku antropologiju.

No, unatoč tome, Wittgenstein se nije eksplicitno bavio antropologijom. Drugim riječima, rabio je antropologiju za svoju teoriju jezika, no nije se bavio antropologijom u općenitom smislu, uz manje iznimke.

Njegov se doprinos antropologiji, a izvan konteksta filozofije jezika može svesti na kritiku Frazerovoj Zlatnoj grani. To je njegov drugi utjecaj na filozofsku antropologiju.

Sir James George Frazer (1854-1941), škotski antropolog koji se bavio proučavanjem mita i religije. Istraživao je razvoj religije, od primitivnog sve do civiliziranog društvenog ustroja. Njegova su istraživanja iznjedrila niz teorija o povijesnoj evoluciji obreda, rituala, religijskih vjerovanja i drevnih kultova. U djelu Zlatna grana, koje možemo smatrati njegovim najvećim i najpoznatijim djelom opisuje mnoge običaje. Djelo se zove zlatna grana jer je okosnica knjige proučavanje nasljednih rituala kraljeva-svećenika u Dijaninu gaju, svetoj šumi u drevnoj Italiji. Obred po kojemu je knjiga imenovana je uključivao običaj da se odbjeglome robu dopusti da se s kraljem bori i preuzme njegov naslov – ako uspije odlomiti granu sa zlatnog drveta. Frazer povezuje ovu priču s Eneidom. No u Zlatnoj Grani Frazer propituje i mnoge druge mitove i narodne priče iz najrazličitijih kultura, s ciljem pokazivanja njihovih sličnosti i zajedničkih poveznica kao što su spolni obredi, tabui, narav duše i religije, ljudske žrtve, narav duše i religije itd.

Frazer je vjerovao u određenu vrstu evolucijskog napretka od magije preko religije do znanosti, koji služe boljem razumijevanju svijeta. Smatrao je da su magična i religijska vjerovanja zapravo hipoteze, za koje se sada zna da su netočne.

M. O'C. Drury čitao je Wittgensteinu na glas Frazerove knjige. 1931. godine Wittgenstein je napisao niz napomena kao odgovor prvom Frazerovom svesku, kojeg je jedinog pročitao. Dva kompleta tih napomena mogu se pronaći u djelu koje je objavljeno kao Philosophical Occasions.

Wittgenstein primarno prigovara da religija i magija nisu stanice na putu do znanosti. One nisu propali pokušaji u nastojanju da znanstveno objasnimo svijet, već se moraju promatrati potpuno zasebno. Primjerice, svatko tko se može zgroziti nad idejom ljudske žrtve može zamisliti kakvu moć takva žrtva mora imati. Konkretno govoreći, ne možemo svesti religiju/magiju na loše pokušaje u znanstvenom objašnjavanju svijeta, jer su oni, kako tvrdi i Richter, potpuno različite jezične igre.

Zbog ovoga neki su optuživali Wittgensteina da je fideist, odnosno da su religija i magija, te rituali potpuno imuni na svaku kritiku. Teško je zamisliti da je iza Wittgensteinove kritike bila ovako snažna poruka, naime, u svojoj je kritici primarno htio odvojiti religiju od znanosti.

Ovom djelu Wittgenstein prigovara i Frazerovu teoriju da rituali dijele sličnosti, odnosno da se iz mnogih rituala koje je pronašao u svijetu može izvesti dedukcija po kojoj oni dijele zajedničke karakteristike. Wittgenstein smatra da takva redukcija nije moguća jer se

nabrajanjem pojedinih ritualnih obreda ne mogu izvesti zaključci, to jest dedukcija. Smatra da je Frazerova teorija isključivo deskriptivna, odnosno da ona ne propisuje pravila i norme za izvođenje rituala u različitim kulturama i vremenskim razdobljima.

4 Etika

Etika zauzima neobičnu ulogu u Wittgensteinovoj filozofiji. Pridavao je sveobuhvatnu osobnu važnost pitanjima moralnih vrijednosti. No, njegova su pisanja o toj temi kratka i nejasna, dok njegova proučavanja jezika imaju snažan iako isprekidan i raspršen utjecaj na analitičku moralnu filozofiju. Wittgensteinova su osobna moralna stajališta bila egocentrična i kontemplativna, u čemu je vidljiv utjecaj Schopenhauera i Weiningerova djela *Sex & Character*, u kojima se tvrdi da su logika i etika načelno ista stvar, i nisu ništa drugo nego dužnost prema samome sebi. Svatko ima moralnu dužnost težiti logičkoj jasnoći. Razlika onoga što se pokazuje/što se može govoriti u Tractatusu svakako dodaje Weiningerovom sloganu – samo empirijske propozicije znanosti su smislene, jer oslikavaju moguća stanja stvario (istinito ili lažno). Pogledajmo sada TLP 6.42, 6.421 i 6.432.

> *„6.42 Zato ne mogu postojati nikakvi stavovi etike. Stavovi ne mogu izraziti ništa Više.*
> *6.421 Jasno je da se etika ne da izreći.*
> *6.432 Kako je svijet, potpuno je indiferentno za ono Više. Bog se ne objavljuje u svijetu.“*

Ono što Wittgenstein naziva Višim, sva područja vrijednosti s logičkom strukturom jezika dijele sudbinu da su neopisivi. Ne mogu se izgovoriti, ni pokazati. Etika, estetika i logika povezane su vrednotom transcendentalnosti, dok je sve činjenično slučajnost.

> *„6.13. Logika nije teorija, nego slika svijeta. Logika je transcedentalna.“*

No kao što smo vidjeli u 6.421, za razliku od logičke strukture jezika, etička vrijednost nije nikad prikazana u propozicijama koje imaju značenje, ali može se pokazati u djelima. Etika nije samo transcedentalna, nego transcedentna. Vrijednosti 'ne mogu ležati *unutar* svijeta' koji sam po sebi nije dobar niti loš. Nositelj je Schopenhauerovska volja izvan svijeta. TLP 6.41:

> *6.41 „Smisao svijeta mora ležati izvan svijeta. U svijetu je sve onako kako jest i sve se događa onako kako se događa; u njemu nema nikakve vrijednosti — a kad bi je bilo, onda ona ne bi imala vrijednosti. Ako postoji neka vrijednost koja ima vrijednost, ona mora ležati izvan svega događanja i takobivstvovanja. Jer sve događanje i takobivstvovanje je slučajno. Ono što ga čini ne-*

> *slučajnim ne može ležati u svijetu, jer bi to inače opet bilo slučajno. To mora ležati izvan svijeta.“*

Wittgenstein je tvrdio da je poanta Tractatusa upravo etička, da se etika i moralne vrijednosti ograniče, na taj način da o njima moramo šutjeti. Wittgenstein prihvaća Kantovsku ideju između dobrog i lošeg željenja (htijenja, eng. will) (NB 21./24)/29.7.16)

Ovo je razvidno iz TLP 6.43

> *„Ako dobro ili loše htijenje mijenja svijet, ono može promijeniti samo granice svijeta, ne činjenice; ne to što se može izraziti jezikom. Ukratko, svijet tada mora time uopće postati drugi. On se tako reći mora kao cjelina smanjiti ili povećati. Svijet sretnoga drugi je nego svijet nesretnoga.“*

Također smatra da su posljedice djela potpuno irelevantne, ono što je važno jesu namjere s kojima su djela počinjena. Nagrada i kazna su važne, no one se odnose na same radnje.

TLP 6422:

> *„Pri postavljanju jednog etičkog zakona for me „treba da. .." prva je misao: A šta onda ako to ne učinim? Jasno je, međutim, da etika nema nikakve veze s kaznom i nagradom u običnom smislu. Ovo pitanje o posljedicama jedne radnje mora, dakle, biti irelevantno. — U najmanju ruku ove posljedice ne smiju biti događaji. Jer nešto ipak mora biti točno u onom postavljanju pitanja. Mora, doduše, postojati svojevrsna etička nagrada i etička kazna, ali ove moraju ležati u samoj radnji. (I to je također jasno da nagrada mora biti nešto ugodno, kazna nešto neugodno.)“*

Sve što možemo promijeniti dobrim ili lošim htijenjem je samo stav subjekta prema svijetu. Dobra je volja sama svoja nagrada jer gleda svijet sa „sretnim okom“, naprosto prihvaća ono što se događa staloženo.

Iz Wittgensteinova je nauka o etici vidljivo da je iako vrlo štur, složen i do današnjeg dana aktivan izvor teorija o Wittgensteinovoj etici. Wittgenstein se etikom bavio poglavito u svojoj ranoj fazi, što se djelomično pripisuje i činjenici da je bio u II. Svjetskom ratu. Neovisno o tome, etika i misticizam ne mogu se odvojiti od Tractatusa. Za razliku od svih ostalih njegovih djela koja su objavljena nakon njegove smrti, Tractatus nije skupina napomena koje je netko skupio i tematski povezao u jednu knjigu. Tractatus je djelo koje je napisano s ciljem da bude točno takvo kakvo jest, te su etika i misticizam upravo ono što zaokružuje cjelinu i govor o logici i svijetu.

5 Estetika

Wittgenstein je rođen u imućnoj, vrlo sofisticiranoj obitelji koja je bila vrlo zainteresirana za umjetnost i kulturu. Većina članova njegove obitelji bavili su se nekom vrstom umjetnosti, te je po tom pitanju odrastao u vrlo kulturno osviještenoj sredini. I sam se bavio kiparstvom i arhitekturom. Ne možemo tvrditi da je u centru njegove filozofije bila estetika, no isto je tako ne možemo ni zaobići, jer je nedvojbeno bila važna za Wittgensteina.

Možemo vidjeti bistu djevojke koju je Wittgenstein izradio u glini.

Slike 6. 7. i 8. Wittgensteinova bista djevojke. Beč 1889 –1951 Cambridge
Head of a girl, 1925–1928, bista, trodimenzionalna, pečena glina, visina 39.5 cm

Nadalje, kuća Wittgenstein u Beču, na adresi Parkgasse 18, koju je dizajnirao s Paulom Engelmannom 1926. za svoju sestru Gretl u modernističkom stilu.

.

Slika 9. i slika 10. Kuća Wittgenstein, Parkgasse 18, Beč

Slika 11. Kuća Wittgenstein – tlocrt.

Slika 12. Kuća Wittgenstein – detalj.

Njegova filozofska promišljanja o estetici mogu se svesti na ona o etici, kao što je i navedeno u prethodnom odjeljku o etici. Naime, kod Wittgensteina etika i estetika imaju isti status. U ljetu 1938. godine na Cambridgeu držao je predavanja o estetici. U tim je lekcijama rekao da je tema estetike vrlo velika i vrlo neshvaćena. Kao i ranije, smatra da se estetika ne može svesti na neki znanstveni algoritam onoga što je lijepo. Kako smo već spomenuli, da su etika i estetika jedno (TLP 6.421). Prema Glocku, možemo izvesti tri zaključka iz tog citata. Prvo, kao logika i etika, estetika se ne bavi s slučajnim stanjima stvari, već s onim što drugačije ne može biti. Dakle, ne možemo ih svesti na propozicije sa značenjem. Drugo, jednako kao i etika, estetika je u onom Višem. Ona je transcedentna, isto tako ne leži unutar svijeta. I treće, kao i logika, etika i estetika su temeljene na mističnom iskustvu, divljenju ne tome *kakav* svijet jest već *da* on jest.

6 Boja

Wittgenstein se bavio bojama kako u ranoj tako i u kasnoj fazi. Konkretno jedan od posljednjih radova koje je pisao prije smrti bila je skupina napomena koje su nazvane *Napomene o bojama*, nastale u isto vrijeme kao i *O izvjesnosti*. Boje su kod Wittgensteina vrlo važan pojam, upravo jer se proteže kroz cijelu njegovu filozofiju. TLP: 6.3751 Wittgenstein piše: „Nemoguće je, i to logički nemoguće da npr. dvije boje budu istovremeno na istom mjestu vidnog polja, jer to je isključeno logičkom strukturom boje. Sjetimo se kako se ova proturječnost prikazuje u fizici: otprilike tako da jedan djelić ne može u isto vrijeme imati dvije brzine; to jest da djelići na različitim mjestima u isto vrijeme ne mogu biti identični.

(Jasno je da logički produkt dvaju elementarnih stavova ne može biti ni tautologija ni kontradikcija. Iskaz da jedna tačka vidnog polja ima u isto vrijeme dvije različite boje jest kontradikcija.)"

U *Napomenama o bojama* bavi se gramatikom i logikom boja.

Određene istine o bojama, uključujući nužne istine ili one čija je neistinitost nezamisliva čine se fizičkima, što na određeni način kontrira Wittgensteinovom mišljenju da su sve nužne istine logičke prirode. Wittgenstein je proučavao Goethea, tako da nije teško zamisliti da su istine o bojama u sferi koja je između znanosti i logike – kao kod Goethea. Nezamislivo je neizrecivo, a to je definirano gramatikom – pravilima jezika. Richter napominje kako bi tada i vidni podražaji bili dio pravila jezika – zbog izrecivosti – pa tako nalikuju Kantovskom ograničenju mogućeg isksutva. Primjerice – ništa ne može biti istovremeno crveno i zeleno na istom mjestu istovremeno ne zbog fizike, već zbog gramatike (logike). To ne znači nužno da gramatika ograničava naša fizička iskustva. No, ako ne znamo što znači „crveno i zeleno istovremeno na istom mjestu" ne možemo to niti prepoznati ako to i vidimo. No, znamo da takva rečenica nema značenje jer je logički proturječna.

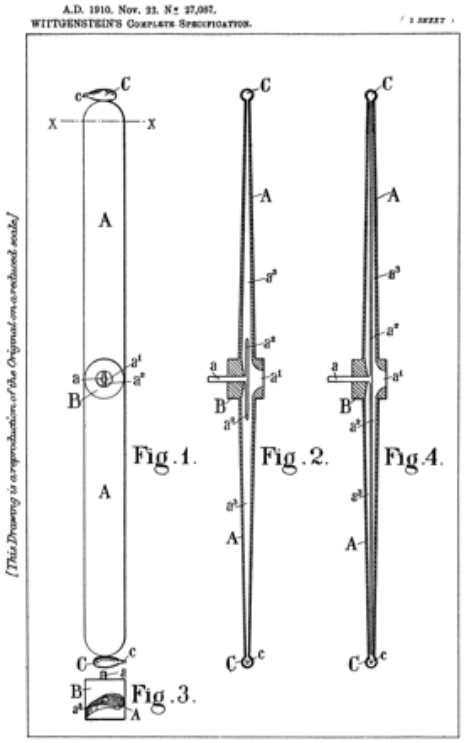
7 Religija

Religija igra veliku ulogu kako u Wittgensteinovom životu, tako i u njegovoj filozofiji. Iako se smatra da je Wittgenstein u svojim ranim danima bio religiozan, njegova filozofija nikad nije apologetska, niti ulazi u pitanja religije i božje opstojnosti kao pitanja na koja može (i na

koja se u načelu može) dati odgovore. Osobito nakon Prvog svjetskog rata, u kojemu je Wittgenstein pronašao utočište u vjeri, napose u kršćanstvu. Wittgenstein u govoru o religiji nije ustrojen o njegovu dokazivanju, a molitvu naziva oblikom jezične igre – no nikada religiju ne naziva oblikom života. (FI 23). No Wittgenstein radi jasnu distinkciju između religije i praznovjerja. Praznovjerje je za Wittgensteina lažno vjerovanje u kauzalnu vezu nekog događaja i utjecaja raznih natprirodnih sila. Konkretno, praznovjerje je određeni oblik pseudoznanosti. No svako opravdanje bilo kakvog religijskog vjerovanja također spada u praznovjerje, jer se religija ne treba i ne može dokazivati, ona je u načelu nedokaziva. Kao što je metafizika krivo usmjerena filozofija, tako je praznovjerje krivo usmjerena religija (GLOCK, 322). Wittgenstein ne opravdava filozofska učenja u religiji, no zanimaju ga simbolika religije i ritualnost.

8 Znanost

Kao i religija, znanost za Wittgensteina također ima različite ciljeve od filozofije. Konkretno, znanost otkriva nove istine, dok filozofija traži jasnoću – koja ima vrijednost sama po sebi. Filozofija ne smije preuzeti zadaće ni metode znanosti jer joj to nije u cilju. Wittgenstein se bavio inženjerstvom, strojarstvom, a njegova su rana djela inspirirana djelima filozofa/znanstvenika, konkretno Hertz i Boltzmann. U Tractatusu eksplicitno navodi kontrast između znanosti – koja predstavlja svijet – i filozofije koja određuje logičke granice. Znanost istražuje akcidentalno i sastoji se od ukupnosti točnih propozicija. (TLP 4.1.1.ff) TLP 6.33. No iako je i sam bio znanstvenik, i izuzetno je cijenio znanost, smatrao je da se filozofija, a uz nju i umjetnost i religija ne mogu svesti na znanost i znanstvene fenomene. Takva je redukcija za Wittgensteina nemoguća, jer se bave različitim pitanjima i metode su im različite. Estetika, kao i religija neupitne su i nadilaze poimanja logike i znanosti, dok se znanost bavi drugim pitanjima i istražuje različite teme različitim metodama.

Slika 13. Wittgensteinov tip zrakoplovnog propelera, Wittgensteinov doprinos znanosti.

9 Matematički dokaz

Wittgenstein odbija bilo kakvu redukciju na matematičke istine. Konkretno, Umjesto logicizma kojemu teže Russell i Frege. Prema Wittgensteinu, filozofija je oblik, odnosno podvrsta jezika koji ima svoju gramatiku i svoja gramatička pravila.

Platonisti smatraju matematički dokaz sredstvom za otkrivanje istina o neovisno postojećem matematičkom svijetu. Wittgenstein odbacuje takav stav i smatra da je matematičar više izumitelj nego li je otkrivač.
Wittgenstein radi oštru distinkciju između dokaza matematikom i logikom dokaza i dokaza u logici i matematici. Dokaz matematikom i logikom izvlači istinu empirijskog zaključka iz istine empirijskih premisa, prema onome što su pravila preobrazbe znakova (rules of transformation of signs). S druge strane imamo dokaz u logici i matematici, koji deducira istinu jedne propozicije iz druge, i time dokazuje jednostavno da je određena kombinacija simbola tautologija ili jednadžba. Reći da je nužna propozicija kao 2+2=4 istinita ne znači reći da se prilagođava nužnoj istini (kao u Platonista), već to znači reći da to jest matematička propozicija. Za Wittgensteina, matematičke istine kao 2+2≠4 nisu važne. One postoje kao dio

matematičkog svijeta, no same po sebi su neinformativne i mogu se eventualno koristiti kao *reducto ad absurdum.*

10 Model računa

Model računa (Calculus model of Language) Wittgensteinova je ideja zamišljanja jezika kao vrste računa. Wittgensteinu je bilo vrlo važno promatrati i primjenjivati primjerice Fregeovske matematičke koncepte, kao što su funkcija i argument na jezik i model jezika. Ideal ovakvog jezika osobito je izražen je kod tzv. ranog Wittgensteina, gdje samim načinom pojašnjavanja vidimo da riječ "matematičko" može u većini slučajeva zamijeniti riječ "logičko". TLP 4.04.

"U stavu mora biti moguće da se razlikuje upravo toliko elemenata koliko i u stanju stvari koje on prikazuje. Oboje mora posjedovati istu logičku (matematičku) raznolikost. (Uporedi Hertzovu Mehaniku, o Dinamičkim modelima.)"

U PHILOSOPHICAL GRAMMAR, koje su napisane u razdoblju između Tractatusa i Filozofijskih i straživanja jezik se smatra računom (p.193). Jezik opisuje kao sustav određenih pravila koja funkcioniraju na način sličan računalu. Ovakav pogled na jezik Wittgenstein kasnije odbacuje, i naglašava važnost uporabe jezika – od kojih je neki nalik na račun ali neki i nije.

11 Epistemologija: sigurnost/izvjesnost

Posljednja skupina Wittgensteinovih napomena odnosi se upravo na epistemologiju, odnosno na sigurnost i izvjesnost. U prvim napomenama Wittgenstein piše odgovor G.E. Moore-u u njegovom napadu na skepticizam o vanjskom svijetu (G.E. Moore, A Defense of Common Sense). Moore tvrdi da zna sa sigurnošću kada podigne jednu, a zatim i drugu ruku da izvanjski svijet postoji. Moore je ovim argumentom htio reći da niti jedan skeptički argument nije jači od takve vrste znanja, znanja da držim u zraku desnu ruku. Wittgenstein ne ide u obranu skepticizma svojim argumentima iz *O izvjesnosti,* već preispituje Moore-ovu premise da *zna* da ima dvije ruke. To nije oblik znanja koji je od nekoga naučio, niti je to znanje koje se sazna s vremenom ili na neki način otkrije. Iako se djeca zaista *uče* da imaju dvije ruke, to nije učenje kao učenje ostalih stvari (imena gradova, društvene norme itd.). Naravno, niti sama činjenica da znamo iz biologije da ljudi imaju dvije ruke (ili bi barem trebali imati) nije

dovoljna. Wittgenstein takva znanja, Mooreovska znanja smatra pozadinom za sva ostala vjerovanja/znanja koja stječemo u životu. Dakle, ona više ne pripadaju znanjima u smislu koji Moore ističe. Wittgenstein uspoređuje takvu pozadinu s koritom rijeke. Riječno korito pruža potporu i kontekst u kojemu različite tvrdnje imaju smisao. Samo korito nije nešto što možemo znati ili sumnjati. No riječno se korito može pomaknuti ili se granica može zamutiti. U normalnim okolnostima ne sumnjamo gdje su nam i koliko ruku imamo. No možemo se naći izgubljeni, primjerice nakon kakve nesreće i tada je sasvim zamislivo da ne znamo gdje su nam ruke. OI 97:

> *"Mitologija može ponovo dospjeti u tok, riječno korito misli može se pomaknuti. Ali ja razlikujem kretanje vode u koritu od pomicanja korita; iako ne postoji precizna granica između toga dvoga"*

Zaključak

Pregled Wittgensteinove filozofije, odnosno osnovnih pojmova u istoj nije jednostavan zadatak.

Prvi razlog je što je njegova filozofija, takozvana rana i kasna, oprečna. U ranoj fazi imamo svijet činjenica i logike, svijet koji je u stanovitom smislu savršen i logički besprijekoran. No, kasnije kroz život Wittgenstien piše mnoge napomene u kojima takvu filozofiju potpuno odbacuje. Nije teško uvidjeti kako jedan matematički i logički orijentiran filozof može zaključiti da svijet jest u prvom redu logika i gramatika, i da je to način na koji jest ustrojen.

Kada odbaci ovaj stav i krene se baviti uporabom jezika, tada njegova filozofija mijenja svoj oblik. Niti jedno djelo iz kasne faze nije objavljeno za njegova života, ali nije ni oblikovano u knjige. Razne su napomene razvrstane po temama i/ili kronološki, te postaju Filozofijska istraživanja, O izvjesnosti, Plava i smeđa knjiga itd.

Svatko za sebe može odlučiti koju će filozofiju od navedenih prigrliti, no sam je Wittgenstein napomenuo više puta kako je ono što je pisao ranije zapravo netočno. Slika svijeta i jezika nije logika ni matematika, slika svijeta je uporaba. Uporaba jezika oživljava jezik, daje mu funkciju i smisao. Jezik se mijenja zajedno s ljudima, vremenima, kulturom.

Wittgenstein nije doživio vrijeme interneta i brzog protoka informacija, razmjene poruka ili komunikacije u stvarnom vremenu. Nedvojbeno je da današnji svijet, digitalizacija i olakšavanje komunikacije potvrđuje kasnu Wittgensteinovu teoriju.

Riječi se često skraćuju, koriste se razni akronimi, komunikacija se mijenja – a s njom i jezik.

Komunikacija putem interneta zanimljiv je fenomen, jer možemo uočiti promjene u govoru (dovoljno je samo osvrnuti se na vlastite poruke poslane preko interneta stare godinu dana, dvije, pet ili čak deset godina). Neki su akronimi opstali i ostali u uporabi, neki su izašli iz uporabe. Nisu prošli test vremena. Neke su riječi i fraze postale popularne, dok druge nisu.

Mnogi od navedenih preslikavaju se i na komunikaciju u „stvarnom svijetu", odnosno u komunikaciji između dvije osobe koje sjede u istoj prostoriji. Zapravo, govoriti o komunikaciji uživo više ne znači isključivo govoriti o komunikaciji između dvije osobe koje se nalaze na istom mjestu. Uživo možemo razgovarati s nekim tko je udaljen od nas tisućama

kilometara. Dakako, ovo je moguće od pojave telefona. Međutim, sada govorimo o pisanju uživo, što mijenja na stvari od govora.

S pojavom telefona izostala je gestikulacija i mimika lica, ali smo se i dalje mogli osloniti na ton i boju glasa, glasnoću i sl. S pojavom raznih „chat" platformi izostalo je i to, i ostala je ogoljena pisana riječ.

Takav hibrid (pisma i trenutne, *instant* komunikacije) uzrokovao je mnoge promjene u jeziku. Jezik je orijentiran brzini, jasnoći i intonaciji. Koriste se određene riječi, određeni ideogrami (smajlići, emotikoni, emoji...) kako bi pomogli u stvaranju konteksta, emotivnog stanja govornika i slično. Riječ godine Oxfordovog rječnika 2015. bio je upravo *smajlić* koji plače od smijeha.

Slika 14. Emoji koji se smije do suza

Dakako, možemo osporiti mnogo toga i raspravljati o modernim oblicima komunikacije na mnoge načine. No, nedvojbeno jest da se Wittgensteinova filozofija manifestira upravo kroz razne oblike moderne komunikacije. Uporaba, rađanje i umiranje jezičnih igara, trendova, *viralnih* sadržaja... Sve navedeno u vrijeme interneta događa se mnogo brže i samim time događa se pred našim očima, zamjetljivo i neosporno.

Wittgensteinova je filozofija u određenim aspektima vrlo komplicirana, dok je u drugima vrlo jednostavna. Pokušaj je ovoga rada bio približiti i pojasniti osnovne (središnje) pojmove njegove filozofije. Stvar dakako postaje znatno kompliciranija samim time što postoje mnoge opreke između njegove rane i kasne filozofije. Dovoljno je samo uzeti Tractatus i pogledati njegovu strukturu i usporediti ga s mnogim kratkim napomenama koje su kasnije spojene i razvrstane u različite knjige, podijeljene što kronološki, što tematski. Wittgensteina nije moguće svesti na jednu glavnu misao, na neku nit vodilju – naprosto jer je on nije imao. Imao je pojmove koje je proučavao cijeli život pod različitim mikroskopima, koristio je različite reagense ali neki od pojmova koje je gotovo laboratorijski izučavao bili su isti – jezik,

matematika, logika, gramatika, religija, umjetnost... Ali i mnogi drugi, kao što su ljudsko ponašanje, kultura i na koncu uporaba kao krajnja metoda eliminacije korisnog od beskorisnog i u krajnjoj liniji mrtvog i živog. O Wittgensteinovim se djelima pišu nebrojeni članci i gotovo je svaki pojam kojim se bavio iscrpno obradio i obrađuje velik broj filozofa. Upravo zato što je Wittgensteinova filozofija toliko široka i iscrpna, vrlo je teška zadaća odabrati ono što je najbitnije, a još je teže izdvojiti ono što je o toj temi važno. O mnogim se temama (pa tako i o onima koje smo spominjali) lome filozofska koplja. Pregled je ovih pojmova samo uvod u razmišljanje o njegovoj filozofiji. Možda ne bismo trebali govoriti o *shvaćanju* Wittgensteinove misli, već bismo je trebali koristiti kao model za razmišljaj. Kako bismo, dakle, koristili Wittgensteina i njegovu misao, i nije tako važno odakle početi, već gdje će nas promišljanje o tim temama odvesti. Ako primijenimo Wittgensteinovu teoriju jezičnih igara i oblika života i primijenimo je upravo na njegov rad, možemo vidjeti da je jezična igra kojoj nas je podučio uvelike živa, a oblik života koji je njegova filozofija raste i razvija se sa svakim novim umom koji o tim temama promišlja.

Sažetak

Ovaj rad prikazuje osnovne pojmove Ludwiga Wittgensteina razdijeljene u tri osnovne skupine: pojmovi ranog Wittgensteina, pojmovi kasnog Wittgensteina i mješoviti važni pojmovi koji ne potpadaju niti u jednu od ove dvije skupine. Ovaj je rad zamišljen kao uvod u filozofiju Ludwiga Wittgensteina, točnije uvod u problematiku filozofije Ludwiga Wittgensteina pod vidikom razumijevanja njegovih osnovnih pojmova. Pokazuje autorovo poznavanje filozofije Ludwiga Wittgensteina te izdvajanje pojmova koji su relevantni za daljnju filozofiju.

KLJUČNE RIJEČI: Ludwig Wittgenstein, filozofija jezika, pojmovi, Filozofijska istraživanja, Tractatus Logico Philosophicus, O izvjesnosti, Plava i smeđa knjiga, analitička filozofija, gramatika, jezične igre, propozicije, etika, estetika

Popis literature

KNJIGE

Richter, D. (2010.)The A to Z of Wittgenstein's Philosophy, Plymouth: The Scarecrow Press

Glock, H. J. (1995.), A Wittgenstein Dictionary, Oxford, Blackwell

Wittgenstein, L. (1998.) Filozofska istraživanja, Zagreb: Nakladni zavod Globus

Wittgenstein, L. (2007.) O izvjesnosti; Zagreb: Nakladni zavod Globus

Wittgenstein, L. (2009.) Plava i smeđa knjiga; Zagreb: Nakladni zavod Globus

Wittgenstein, L. (2003.) Tractatus logico-philosophicus, 2. Izdanje, Zagreb: Moderna vremena

PRILOG U KNJIZI ILI ZBORNIKU RADOVA:

Glock, H. J.; Hyman, J., ur. (2017.), A Companion to Wittgenstein, West Sussex: John Wiley & Sons, Ltd

INTERNET IZVORI:

https://www.dorotheum.com/en/auctions/current-auctions/kataloge/list-lots-detail/auktion/12829-modern-art/lotID/25/lot/2301974-ludwig-wittgenstein.html (pristupljeno 12.09.2018.)

Popis tablica

Tablica broj 1: glavni pojmovi razdijeljeni u tri skupine

Popis ilustracija

Slika 1. Girl before a Mirror. Boisgeloup, March 1932. Oil on canvas

Slika 2. Glava patka – zec, originalno izašla u njemačkom časopisu Fliegende Blätter

Slika 3. Wittgensteinova ilustracija glave patka – zec

Slika 4. Neckerova kocka

Slika 5. Primjer vizualne skice Geštalt psihologije

Slike 6. 7. i 8. Wittgensteinova bista djevojke. Beč 1889 –1951 Cambridge, Head of a girl, 1925–1928, bista, trodimenzionalna, pečena glina, visina 39.5 cm

Slika 9. i slika 10. Kuća Wittgenstein, Parkgasse 18, Beč

Slika 11. Kuća Wittgenstein – tlocrt.

Slika 12. Kuća Wittgenstein – detalj

Slika 13. Wittgensteinov tip zrakoplovnog propelera, Wittgensteinov doprinos znanosti

Slika 14. Emoji koji se smije do suza